

ТРИАДНА ЗАЛЕЖНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В статті наводиться авторська точка зору з приводу природніх закономірностей ланцюжкового взаємозаміщення категорій життєдіяльності суспільства, а саме людського розвитку, соціально-економічного відторгнення, соціальної мобільності, економічної активності та суспільного перерозподілу доходів населення. Еволюційний перехід однієї категорії в іншу стає результатом та індикатором загального суспільно-економічного розвитку країни. Грунтовною основою даного переходу є триадна залежність перерозподілу доходів населення, економічної активності та соціально-економічного відторгнення населення країни. Означені категорії автором підкреслено як невід'ємні складові механізму трансформації добробуту суспільства в суспільний невдоволення, та відповідно, перехід у зворотному напрямі.

Ключові слова: залежність, соціальне відторгнення, суспільна трансформація, економічна активність, соціальна мобільність, перерозподіл доходів, людський розвиток.

Постановка проблеми Принципи природніх закономірностей для сучасного суспільно-економічного життя все більш набувають риси опосередкованого впливу. Новітні технологічні пристрої стають невід'ємним знаряддям ототожнення людини з природою. вони допомагають усунути чи передбачити негативні наслідки того чи іншого техногенного явища. Тобто сучасна людина досить комфортно почуває себе захищеною. Однак, наразі невідомі засоби, інструменти чи приладдя, які б інтегрували людину в суспільство, передбачали врахування соціально-психологічні аспектів особистості, активізували. Бо саме зараз багато сучасних та в певних сферах достатньо успішних людей стають заручниками власних роздумів щодо потреби в їхніх зусиллях суспільства, економіки регіону, країни. Тут варто виокремити сучасну роль та навіть – тиск байдужого до особистості, авторитарного характеру суспільного прагнення, його невідповідність прагненням окремої людини, яка губить «власне обличчя», стає функціональною одиницею суспільства, орієнтується суто на ситуацію та інституційні цінності, відіграє свою роль в театрі суспільної постановки. Активна суспільність стає пасивною масою, що піддається маніпулюванню.

Наразі Україна переживає важкі часи, однак саме зараз на тлі збурювальних процесів згідно природніх закономірностей біфуркаційних тенденцій здатна проявитися самоорганізаційна енергія суспільства з позитивним синергетичним ефектом.

Однією з таких закономірностей, здатних поєднувати соціальні прояви суспільства з економічними наслідками є за думкою автора є взаємозалежність та зворотній зв'язок трьох категорій: соціальної мобільності суспільства, економічної активності населення та соціально-економічного відторгнення. Всі ці категорії у якості суспільних процесів є причиною та наслідком одна одної. Відтак формується ланцюг послідовних взаємозв'язків. І від того на яку саме частину чи складову цього механізму вплинути екзогенними чи ендогенними факторами буде залежати подальший результат вже іншої категорії.

Безумовно, найбільш руйнівний характер в цілому для суспільства та результатів його діяльності має таке явище як соціально-економічне відторгнення, саме тому дослідження закономірностей тріади почнемо з визначення його природи. Системне дослідження процесів, за яких існують значні групи населення, що стикаються з перешкодами щодо участі в економічному, соціальному, культурному та політичному житті країни, сьогодні набуває пріоритетного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Відторгнення» - одна з найбільш обговорюваних категорій сучасної соціально-економічної філософії [1, с. 18]. Незважаючи на те, що питання про витоки, сутності відторгнення та шляхи його усунення досліджується багатьма сучасними науковими школами, проблема відторгнення досі не отримала переконливого теоретичного вирішення. Пояснити це можна

цілим рядом причин, одна з яких пов'язана з історією становлення та еволюції самого поняття «відторгнення».

Історичні корені поняття «відторгнення» можна виявити в іудео-християнському трактуванні та платонізмі. У роботах Аристотеля або Цицерона поняття «відторгнення» вживається у юридичному сенсі як форма узаконеного вилучення майна [2, с. 231-232], Фома Аквінський відповідно всім християнським мислителям західноєвропейського середньовіччя цим терміном позначав різні «деформації духу» [3, с. 71], а в класичній англійській політичній економії воно вже стає економічною категорією, позначаючи акт продажу товару його власником іншій товаровласник [4, с. 126]. При цьому юридичне значення категорії не зникає; скоріше варто говорити про розширення рамок даного поняття, які надають відчуженню сенс акту передачі окремих прав людини соціальному (політичному) організму.

Поняття, близькі відчуженню, використовувалися представниками англійської політичної економії ХІХ ст. для характеристики викиду товарів на ринок. Термін «відторгнення», що широко застосовувався в працях англійських економістів, в німецькій класичній філософії вперше був використаний Фіхте. У Фіхте відчуження «Я»-предмета виступає як відторгнення [5, с. 45].

Центральним поняттям «відторгнення» стає у філософії Гегеля. У його філософській системі відчуження розглядається, з одного боку, у зв'язку з ототожненням (дух відчуває себе в природі і, споглядаючи себе у зовнішній формі, приходиться до усвідомлення своєї сутності), і, з іншого боку, як невідповідність між родовою сутністю і емпіричної (індивідуальної) сутністю людини. Гегель описує ситуацію «порочного кола»: сенс дії не дано людині в момент його здійснення, він усвідомлюється лише *post factum*, тому людям слід діяти, відкинувши роздуми [6, с. 39]. Як відомо, Гегель ототожнював всяке ототожнення з відторгненням. Для нього відчуження – це «своє інше», тобто суб'єкт завжди буде впізнавати в відчуженому самого себе, змирившись із існуючим допомогою його філософського тлумачення. Справжнього скасування відчуження, за Гегелем, фактично бути не може.

Керуючись подібною логікою, можна було б сказати, що відчуження є творчість, самовираження і звільнення. Гегель вважає,

що прагнення людини до існування «вищого» (просвітленого, ідеального) почала знаходить своє вираження в релігії, бажання вільних від свавілля порядку і правди - відчужується і перетворюється на юридичне право, економічні залежності та Вимогами ієрархії ролей та відносин.

Відчуження можна розглядати і як об'єктивний соціальний процес, і як усвідомлення цього процесу суб'єктами. Подібна «подвійність» відчуження вимагає при його розгляді в нових соціальних умовах, наприклад сучасне інформаційне суспільство заново поглянути на проблему взаємодії між інформаційною сферою і соціальною реальністю.

Як відомо, існує щонайменше дві традиції ставлення до даного питання: солідаристська і критична. На думку основоположника солідаристської традиції Е. Дюркгейма [7, с. 133], людина сприймає реальність через призму категорій, що відображають соціальні уявлення та соціальний устрій, таким чином займаючись відтворенням соціальних солідарностей.

Критична теорія, що знайшла своє найбільш послідовне вираження в неомарксизмі [8, с. 37], спирається на іншу тезу: форми знання використовуються прагнуть до панування суб'єктами для нав'язування своїх інтересів іншим, завоювання та утримання владних позицій і тим самим ідеологія, як форма соціальної репресії, визначається цілком відносинами панування і підпорядкування.

При всій суперечливості між даними позиціями, представники обох теорій погоджуються в головному: інформація являє собою щось специфічне і тому як явище потребує більш докладному вивченні.

Сучасні вітчизняні автори [9, с. 25] значну вагу в дослідженні тенденцій відторгнення відводять саме його соціальному прояву, тобто визначенню соціально відторгнених груп населення, розробці певних рекомендацій щодо розроблення державної політики для подолання бар'єрів на шляху до соціального залучення всіх верств населення.

Метою статті є виявлення закономірностей тріадної залежності соціальної мобільності, економічної активності та соціально-економічного відторгнення населення країни з прогнозування можливих наслідків втручання в їхні взаємозалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні зміни найбільшою мірою зачепили найбільш численну частину населення, яка є основною продуктивною силою і, відповідно, мала б отримати належні можливості для збільшення доходів та підвищення рівня добробуту, а також посилити свій людський капітал згідно з вимогами соціальної економіки.

Аналіз проблем соціальної мобільності відіграє важливу роль у суспільствах, які трансформуються і де відбувається руйнування колишніх соціальних зв'язків, а нові лише починають формуватися. Від того, яким буде характер соціальної мобільності в нових економічних, політичних і соціальних реаліях, в істотному ступені залежать специфіка і характер розвитку соціуму. Соціальна мобільність має велике значення для стабілізації суспільства, оскільки відкритий доступ для переходу в високостатусні групи розширює можливості здібних і амбітних людей в підйомі з низьких соціальних статусів на більш високі.

В силу того, що проблема мобільності тісно стикається з проблемою адаптації, актуалізуються питання аналізу адаптаційного

потенціалу працездатного населення, визначення умов для підвищення інноваційної активності людей, формування та реалізації найбільш продуктивних адаптаційних стратегій, схвалюваних суспільством.

Дослідження руху страт дозволяє простежити тенденції і специфіку соціальної диференціації, а також особливості розширення різних професійно-статусних груп населення.

Фахівці підкреслюють [10, с. 87], що на найбільш важливих етапах соціальних трансформацій в соціумі особливого значення набуває вимірювання показників соціальної динаміки, що характеризують спрямованість і інтенсивність процесів суспільно-економічних змін.

За даними національних соціологічних опитувань, проведених Українським інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка (УІСД) і Центром "Соціальний моніторинг" (ЦСМ) [11], встановлено, що в 2009 р з числа всього працюючого населення України 44% віднесли себе до середнього шару за рівнем матеріального становища сім'ї, в 2010 р їх частка зменшилася до 37%, а в 2011 р - до 35% (табл. 1).

Т а б л и ц я 1

Стратифікація економічно активного населення України за рівнем матеріального стану та соціально-трудовим статусом, %

Соціально-трудовий статус	Самооцінка респондентами матеріального стану родини											
	Вище середнього			Середнє			Нижче середнього			Низьке		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Економічно активне населення, в тому числі:	4	8	4	41	42	29	35	34	41	20	16	26
керівник структурного підрозділу	29	37	23	42	33	48	21	27	16	8	3	13
підприємець	18	20	18	58	50	51	8	24	25	16	6	6
спеціаліст	4	13	3	44	48	36	37	31	46	15	8	15
службовець	2	7	3	40	48	32	39	29	48	19	16	17
самозайнятий	2	-	-	35	-	-	32	-	-	31	-	-
працівник виробництва /сільського господарства	1	3	2	41	38	21	38	40	46	20	19	31
безробітні	1	1	0	25	28	20	36	33	28	50	38	52

Джерело: узагальнено автором на підставі [12, с. 215]

Отже, кожен десятий учасник ринку праці перебуває в стані безробіття і не має можливості реалізувати свої здібності у сфері зайнятості.

За даними Національної доповіді про людський розвиток 2011 в Україні [13], ступінь соціального відторгнення від ринку

праці залежить від освітнього рівня: найнижча його ступінь зафіксована серед осіб з повною вищою освітою (6,8%), а найвища - серед тих, хто опанував базовою вищою освітою (14,6%). Найбільш уразливі до соціального виключення працівники, звільнені з економічних причин.

Соціальне відторгнення є відносно новою концепцією, що сьогодні не має універсального визначення, хоча протягом десятиліть вона розвивалась паралельно з ідеями забезпечення соціальних прав і підвищення добробуту населення Європейського Союзу (ЄС). ЄС визначає соціальне відторгнення як процес, за якого окремі групи населення або окремі люди не мають можливості повною мірою брати участь у суспільному житті внаслідок своєї бідності, відсутності базових знань і можливостей або в результаті дискримінації [13].

Найменш захищеними і легко схильними соціальному відторгненню є працівники, які оформляються за трудовими угодами на певний строк, зайняті неповний робочий тиждень або час, самозайняті та ін. Самозайняті і зайняті в неформальному секторі майже повністю випадають з нормативно-правового поля трудових відносин і практично не захищені на робочому місці. Втім, і офіційна зайнятість некваліфікованою працею (у містах - це майже чверть всіх працюючих, а в сільській місцевості - понад половину) не забезпечує не тільки прийнятних доходів, а й належного соціального статусу. Це означає, що сучасна економіка України не генерує достатньої кількості кваліфікованої зайнятості, що в наступні роки може

спричинити за собою зниження рівня людського капіталу. Ступінь і особливості залучення людини в соціально-економічне життя в значній мірі пов'язані для нього з якістю робочого місця, можливостями кар'єрного росту і рівнем доходу. Соціальне вимикання через низького рівня оплати праці сприймається працюючими дуже гостро, викликає недовіру, побоювання, невизначеність поведінки і сенсу життя. Постійна відстороненість від соціально-культурного життя, неможливість отримувати необхідну кваліфіковану медичну допомогу і надати дітям певний освітній рівень пригнічують особистість, тягнуть за собою стурбованість і напруженість через власну нереалізованість. Більшість працюючих не відчують потреби в навчанні впродовж життя, оскільки не впевнені, що придбані при цьому професійні знання і компетенції знадобляться їм для кар'єрного зростання і збільшення доходів, а отже, не сподіваються на висхідну соціальну мобільність.

Показовий розрив між наявним доходом сім'ї в розрахунку на одного її члена і рівнем доходу сім'ї на одного її члена, який працюючим вважаються достатнім для нормального життя [14] (рис. 1).

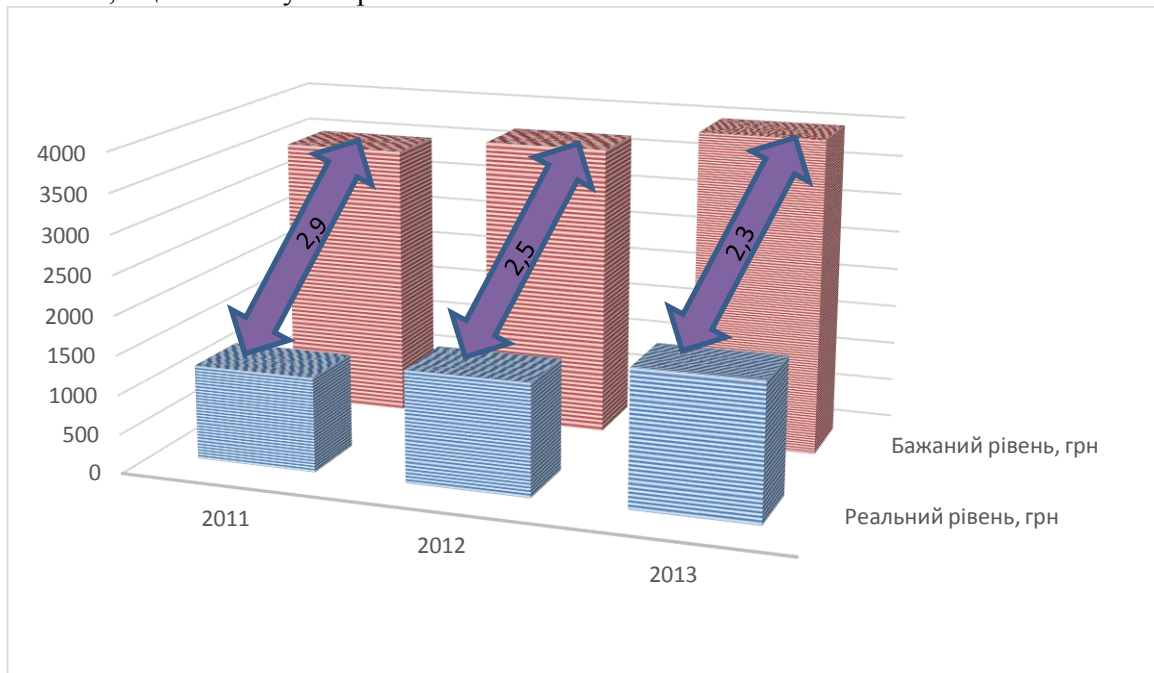

Рис. 1. Динаміка середніх значень доходу, бажаного для нормального життя та реального доходу, грн

Джерело: розроблено автором

За даними моніторингу Українського інституту соціальних досліджень [14] за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" [12, с. 217] протягом 2011 р. розрив між середніми значеннями бажаного і реального доходу скорочувався від 2,9 разу у квітні до 2,3 у листопаді. Наприкінці 2012 р. розрив досяг мінімального значення – 2 рази, проте на квітень 2013 р. розрив знов збільшився до 2,3 разу. Дохід родини в розрахунку на одного члена становив у квітні 2013 р. в середньому 1696 грн, або 88% від грудня 2012 р. (коли розрив був мінімальний). Бажаний дохід у квітні 2013 р. становив 3938 грн, що становить 96% від грудня 2012 р.

На сучасному українському ринку праці відбувається активний процес переміщення значних верств працюючого населення в низькодохідні групи через втрату колишніх стійких позицій у певних сегментах зайнятості.

Ризик вбачається в тому, що втрачається ресурсна база для відтворення соціального статусу і передачі накопиченого соціального капіталу наступним поколінням. Бідність обмежує доступ значної частини населення до якісних послуг освіти, охорони здоров'я, заважає успішній соціалізації дітей та молоді, породжує зневіру людей у соціальну спрямованість ринкових реформ.

Через збільшення розриву між багатими і бідними в соціумі загострюється соціальна напруженість, посилюється негативне сприйняття несправедливості майнового розшарування, виникають дефіцит довіри і конфлікт групових інтересів.

Самоідентифікація індивідів з певним місцем у соціально-економічній ієрархії, зміни в матеріальному становищі різних професійно-статусних груп впродовж 2009-2011 рр. є важливими характеристиками процесів мобільності та соціальної динаміки населення.

Рис. 1. Ланцюг соціально-економічних трансформацій суспільства

Джерело: розроблено автором

Однак не менш важливим питанням виступає визначення міжгрупових відмінностей в поведінці, ціннісних орієнтаціях, оцінках майбутнього життя (очікувана суб'єктивна мобільність), які безпосередньо впливають на успішність адаптації або соціальне вимикання. Отже, різне соціально-економічний і матеріальне становище детермінує економічну активність працюючих,

формуючи різні системи ціннісних орієнтації людей. Соціально-трудова і матеріальна статуси формують відповідні установки в частині поведінки населення на ринку праці, обумовлюючи його приналежність до відповідного типу економічної культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що в сьогодні-

нішньому українському суспільстві відбуваються спадні переміщення працюючих і їх сімей за матеріальним становищем. Зазначені процеси впливають на зростання ризику соціально-економічного вимикання зі суспільно-економічного життя і викликають спадну очікувану суб'єктивну мобільність. Якщо в соціумі переважають люди зі стабільно низьким рівнем доходів, то поступово формуються занижені вимоги і очікування щодо рівня життя, наслідками чого виступають невіра, патерналістські настрої і пасивне поводження.

Таким чином, проблеми надмірної диференціації доходів населення та зростання бідності необхідно вирішувати безпосередньо в сфері перерозподілу доходів. Без радикального перегляду розподільних відносин – збільшення податкового навантаження на надприбутки і зростання доходів незаможних до рівня, який би відповідав нормам соціальної держави - в країні неможливо здійснити успішні реформи.

Література

1. Афонин Ю. А. Социальный менеджмент: учебник / Ю. А. Афонин, А.П. Жабин, А.С. Панкратов. – М.: Изд-во МГУ, 2004. — 320 с.
2. Аристотель Сочинения в 4 т. (Серия «Философское наследие»). Т. 3. О возникновении и уничтожении. / Пер. Т. А. Миллер. – М.: Мысль, 1981. – 616 с.
3. Аквинский Фома Сумма теологии. Том 1. Часть 1. – М.: Издатель Савин С. А., 2006. – 874 с.
4. Аникин А. В. Становление классической школы // Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1975. — С. 125-134.
5. Кембаев Ж. М. Политические и правовые воззрения Иоганна Готлиба Фихте относительно объединения государств Европы и мира / Ж. М. Кембаев // История государства и права. – 2011. – № 16. – С. 44–48.
6. Кірюхін Д. І. Вступ до філософії релігії Гегеля. Філософія як спекулятивна теологія. — К.: ПАРАПАН, 2009. — 204 с.
7. Tekiner, Deniz (2002). German Idealist Foundations of Durkheim's Sociology and Teleology of Knowledge, Theory and Science, III, 1, 231 p.

8. Малахов В. С., Современная западная философия: словарь / В. С. Малахов, В. П. Филатов. — М.: Политиздат, 1991. — 414 с.

9. Кондирина А. Г. Соціальне відторгнення як причина низького рівня людського розвитку в Україні / А. Г. Кондирина // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки”: науковий збірник. – Чернігів: Черніг. держ. техн. ун-т, 2013. – № 2(66). – С. 24–29.

10. Балакирева О. Н. Взаимосвязь экономического неравенства, социального отторжения и социальной мобильности / О.Н. Балакирева, А. М. Ноур // Социальные проблемы в практике управления. – 2011. - № 2. – С. 86-96.

11. Доклад о человеческом развитии «Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех» / ПРООН. – Нью-Йорк, 2011. – 176 с.

12. Балакірева О. М. Самооцінка матеріального становища, обсяг тіньових доходів та фінансова поведінка населення України / О. М. Балакірева, Д. А. Дмитрук // Український соціум. – 2013. - № 2. – С. 207-228.

13. Національна доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального включення» / ПРООН в Україні. – К.: КІС, 2011. – 123 с.

14. Офіційний сайт Українського інституту соціальних досліджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/>

References

1. Afonyn YU. A. Sotsyal'nyy menedzhment: uchebnyk / YU. A. Afonyn, A.P. Zhabyn, A.S. Pankratov. – M.: Yzd-vo MNU, 2004. — 320 s.
2. Arystotel' Sochynenyaya v 4 t. (Seryya «Fylosofskoe nasledye»). T. 3. O voznyknovenyy u unychtozhenyy. / Per. T. A. Myller. – M.: Mysl', 1981. – 616 s.
3. Akvynskyy Foma Summa teolohyy. Tom 1. Chast' 1. – M.: Yzdatel' Savyn S. A., 2006. – 874 s.
4. Anykyn A. V. Stanovlenye klassycheskoy shkoly // Yunost' nauky: Zhyzn' y ydey myslyteley-ekonomystov do Marksa. — 2-e yzd. — M.: Polytyzdat, 1975. — S. 125-134.
5. Kembraev ZH. M. Polytycheskye y pravovye vovzrenyya Yohanna Hotlyba Fykhte odnosytel'no ob"edynenyaya hosudarstv Evropy y myra / ZH. M. Kembraev // Ystoryya hosudarstva y prava. – 2011. – № 16. – С. 44–48.

6. Kiryukhin D. I. Vstup do filosofiyi relihiyi Hegelya. Filosofiya yak spekulyatyvna teolohiya. — K.: PARAPAN, 2009. — 204 s.

7. Tekiner, Deniz (2002). German Idealist Foundations of Durkheim's Sociology and Teleology of Knowledge, Theory and Science, III, 1, 231 p.

8. Malakhov V. S., Sovremennaya zapadnaya fylosofiya: slovar' / V. S. Malakhov, V. P. Fylatov. — M.: Polytyzdat, 1991. — 414 s.

9. Kondyrina A. H. Sotsial'ne vidtorhnennya yak prychna nyz'koho rivnya lyuds'koho rozvytku v Ukrayini / A. H. Kondyrina // Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky": naukovyy zbirnyk. — Chernihiv: Chernih. derzh. tekhnol. un-t, 2013. — № 2(66). — S. 24–29.

10. Balakireva O. N. Vzaymosvyaz' ekonomycheskoho neravenstva, sotsyal'noho

ottorzhennya y sotsyal'noy mobyl'nosty / O.N. Balakireva, A. M. Nour // Sotsyal'nye problemy v praktyke upravlenyya. — 2011. - № 2.— S. 86-96.

11. Doklad o chelovecheskom razvytyy «Ustoychyvoe razvytye y ravenstvo vozmozhnostey: luchshee budushchee dlya vsekh» / PROON. — N'yu-York, 2011. — 176 s.

12. Balakireva O. M. Samootsinka material'noho stanovyscha, obsyah tin'ovykh dokhodiv ta finansova povedinka naseleennyi Ukrayiny / O. M. Balakireva, D. A. Dmytruk // Ukrayins'kyy sotsium. — 2013. - № 2. — S. 207-228.

13. Natsional'na dopovid' pro lyuds'kyy rozvytok 2011 roku «Ukrayina: na shlyakhu do sotsial'noho vklyuchennya» / PROON v Ukrayini. — K. : KIS, 2011. — 123 s.

14. Ofitsiynyy sayt Ukrayins'koho instytutu sotsial'nykh doslidzhen'. — [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.uisr.org.ua/>

Лихоносова А. С.

Триадная зависимость социально-экономических трансформаций

В статье приводится авторская точка зрения по поводу природных закономерностей цепного взаимозамещения категорий жизнедеятельности общества, а именно человеческого развития, социально-экономического отторжения, социальной мобильности, экономической активности и общественного перераспределения доходов населения. Эволюционный переход одной категории в другую становится результатом и индикатором общего общественно-экономического развития страны. Основательной основой данного перехода является триадная зависимость перераспределения доходов населения, экономической активности и социально-экономического отторжения населения страны. Указанные категории автором подчеркнута как неотъемлемые составляющие механизма трансформации благосостояния общества в общественный недовольство, и соответственно, переход в обратном направлении.

Ключевые слова: зависимость, социальное отторжение, общественная трансформация, экономическая активность, социальная мобильность, перераспределение доходов, развитие общества.

Likhonosova G.

Triadic relationship of socio-economic transformation

The article presents the author's point of view on the natural laws of mutual substitution chain categories of society, namely, human development, social and economic exclusion, social mobility, economic activity and social redistribution of incomes. The evolutionary transition from one category to another and the result becomes an indicator of the overall socio-economic development of the country. Thorough bases this transition is a triadic relationship redistribution of income, economic activity and socio-economic exclusion of the population. These categories author emphasized as an integral part of the mechanism of transformation of the welfare society in the public discontent, and accordingly, the transition in the opposite direction.

Keywords: addiction, social exclusion, social transformation, economic activity, social mobility, income redistribution, social development.

Рецензент: Грушко В. І. — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та аудит» університету «КРОК», Київ, Україна.

Reviewer: Grushko V. — Professor, PhD of Economics, Head of Finance, accounting and auditing Department University "KROK", Kyiv, Ukraine.

e-mail: krok@krok.edu.ua

Стаття подана
18.08.2015 р.